

Sa Die de sa Sardigna

Ufìtziu limba sarda Meilogu 28-04-2023



S'òpera de Aligi Sassu in Tiesi

Oe est **sa Die de sa Sardigna**, diat dever èssere sa festa de su pòpulu sardu. E in custos tretos est dae cando s'agatat, est a narrer dae trint'annos, chi b'at chie traballat pro li dare valore. Pro nàrrere, a pustis de sa pesada casteddaja de su 28 de abriale de su 1794, su Meilogu fit centru de sa rivoluzione antifeudale, comente podimus lègere in sos documentos e comente podimus bìdere in s'òpera maistra de Aligi Sassu in Tiesi. E duncas est naturale a b'aeremus inoghe una cuscèscia arraighinada a fundu e una punna projetada a su benidore de su pòpulu nostru. E cheret chi bi la sighemus isparghende cuscèscia pro chi sa die de oe non siat un amarcord ebbia, ma contivizu de su chi fimis pro su chi amus a cherrer èssere unu cras su prus a curztu possìbile.

Sas dominatziones istranzas

Ma pro chi in custu presente nde faeddemus comente li deghet, est mezus a moveremus dae su comintzu de sas dominatziones istranzas a pustis de sa derrota de s'esperientzia giugale. Dominatziones chi, in fatu a sa batàglia de Seddori de su 1409, agabbeint unu protzessu de isvilupu nazionale connotu in totu sos àmbitos de sa vida sociale: dae s'economia a sas artes, dae su cummèrciu a sas iscièntzias giuridicas. Fit in s'esperientzia giugale chi esseit a campu sa Carta de Logu famada; documentu chi comintzeit a l'istèrrere Marianu IV, su babbu de Elianora de Arbarèe, e chi abarreit in vigèntzia in Sardigna pro prus de 400 annos.

Sos ibèricos, su feudalèsimu e sa parèntesi austriaca

Sos ibèricos dominein s'ìsula nostra fintzas a sos primos annos de su '700 fatende retrotzèdere sa Sardigna a su feudalèsimu cando chi in totu Europa fit iscumparende. E sos feudatàrios, grandes possidentes terreris, l'ischimus: imponian tributos annuos a sos massajos; tributos pius chi non mannos, a su puntu chi sos trabagliadores fin custringtos a pagare sas tassas cun su trigu. Ma a sa dominatzione ibèrica (in antis catalana e a pustis ispagnola) àteras sighein. A Gherra de Sutzessione ispagnola acabada, sos austriacos si impossessein de sa Sardigna pro carchi annu cunsignende-la a pustis, su 1720, che chi esseret mercantzia cun totu sos abitantes suos, a sos piemontesos. Pro custu ebbia a sos Savoia, chi fin ducas ebbia, lis ponzein sa corona de re: ca sa Sardigna fit unu regnu.

Sos ducas Savoia diventan famiglia reale e lassan su feudalèsimu

E custos Savoia diventados re dae su nudda non solu lassein in vigèntzia su feudalèsimu in Sardigna ma s'acordein deretu cun sos feudatàrios pro mantènnere unu regime de opressione contra a su pòpulu trabagliadore sardu. In Casteddu su guvernù vicerègiu aiat sa funtzione de contivizare sos interessos piemontesos e non sos nostros. Sos funzionarios sabàudos amministraian sa Sardigna cun dolu e

malintragna non solu tanchende sos ojos pro sas violèntzias de sos feudatàrios, ma agiunghende·bi·nde. Mescamente a pustis chi in Frantza su pòpulu bortuleit s'Ancien regime e fatu fatu sa monarchia cun sa Rivoluzione sua. Sos Savoia, timende sa matessi sorte de sos Borbones, aumentein sa repressione issoro punende cun severidade manna sas richiestas populares.

Sos rivoluzionàrios frantzesos proan a nos liberare

Pagu tempus a pustis de sa Rivoluzione, sos frantzesos proein a invàdere sa Sardigna pro la liberare dae su feudalèsimu. A comintzu de su 1793, una flota republicana invadeit s'ìsula de Santu Pedru, in sa Sardigna de josso, conchistende Carloforte. Sa popolazione acolleit a sos frantzesos che liberadores. Ma a pustis sos rivoluzionàrios perdein sas batallas in Casteddu e in s'ìsula de Madalena pro more de sa resitèntzia de sos sardos, ma chentza perunu agiudu de sos piemontesos. Si fit istadu pro issos sa Frantza aiat bìnchidu cun fatzilidade manna. Inoghe b'at unu paradossu: sos sardos no la podian baliare sa dominatzione isfrutadora piemontesa; ma, sende chi fin religiosos meda e cunservadores, timian s'abbolotu rivoluzionàriu republicanu e anticlericale. Cumbìnchidos dae su cleru leein sas armas e difendein s'ìsula 4000 sordados e 6000 cadderis, mancarì sena disponibilidade manna de artiglieria.

Sos istamentos

Su cleru de altu ranghu fiat rapresentadu in s'istamentu eclesiàsticu. Ma bi nd'aiat fintzas unu militare (espressione de sos nòbiles possidentes e de sos militares de gradu artu, chi timian de pèrdere totu cun una rivoluzione) e unu reale (in rapresentàntzia de sos s'indigos e de sos funtzionàrios de sas tzitades règias, est a nàrrere sas prus importantes de Sardigna e non sutapostas a feudatàrios). Sos istamentos fin su parlamentu sardu de tando. Non fit unu parlamentu democràticu ca rapresentaiat sas classes dominantes ebbia. In pius fint dae tempus meda chi non si riunian.

S'ingratitude piemontesa

Ma sa vitòria contra a sos frantzesos fit rantziga pro sos sardos. Non solu no ischian de àere respintu una rivoltzione a tretu de los illiberare dae sa tirannia, ma in custa occasione apein occasione de connòschere mezus sa natura de su governu piemontesu chi, fatu-si mannu pro sa derrota frantzesca mancarì abbaidende-si sas batàglias dae sa ventana, ricumpenseit a sos suos ebbia. Vittorio Amedeo III sos prèmios los deit totu cantos a sos piemontesos. A sos sardos, chi aian costituitu de busciaca issoro un'esèrcitu, e chi aian gherradu a beru, su re cuntzedeit agiudos a carchi biuda, carchi traballeddu in s'amministratzione, una donatzione pro s'ospidale de Casteddu e s'amnistia pro sos presoneris. A sos voluntàrios l'òmpidos dae sas biddas perunu cumpensu. Totu custu cajoneit discontentu mannu intre sos sardos. Fintzas intre sos sardos de sos istamentos, chi fin sos chi istaian mezus.

Sas chimbe preguntas

Custos, cuntrariados pro sas partzialidades e finamentas pro s'atividade de sa Segreteria de Istadu (òrganu istituzionale arbitràriu chi non fit prevèdidu in sa costituzione de su Regnu e chi fit caraterizadu dae su malugovernu e dae su malufàghere), isterrein unu documentu cun chimbe preguntas e nche l'imbiein a su re, a Torinu.

1. Torrare a sa prassi (oramai posta a banda dae prus de unu sèculu) de cunvocare cada deghe annos su Parlamentu sardu pro chistionare de totu su chi pertocaiat su bene pùblicu.
2. Sa cunfirma de s'autonomia cun totu sas leges, usos e privilègios chi pertocaiant su Regnu de Sardigna, comente istabilidu fintzas in sas clàusolas de passazu a su Piemonte e mai aplicadas.
3. S'òbligu de intregare a sos sardos ebbia totu sos ingàrrigos amministrativos civiles e militares de Sardigna (francu vitzerè e pìscamos).
4. S'istituzione de unu Cossizu de Istadu cun sos sardos in majoria e cun s'òbligu de su vicerè de lu consultare de frequente.

5. S'istitutzione de unu ministèriu apòsitu in Torinu pro sos Afares de Sardigna

Su Piemonte acentrat su poderiu sou in Sardigna

In su mese de austu de su 1793, sos Istamentos nominein 6 deputados, duos pro cada òrdine, pro che los imbiare a Torinu pro l'intregare a su re sas chimbe preguntas. Cando custos, su mese de cabidanni, arrivein a Torinu, su vicerè Balbiano dae Casteddu ch'aiat già imbiadu a su re una lìtera pedende-li de no atzetare peruna de sas rechestas. Su re Vittorio Amedeo III, approfite de sa gherra contra a sos frantzesos, lasseit sa delegatzione sarda istetende-lu in Torinu pro tres meses, in antis de li dare udièntzia. E una borta atopados, chentza torrare risposta a sos delegados ma imbiende-che-la a su vicerè, dichiareit sa sessada de sos Istamentos proibende-lis addòbios noos. De custa manera, cun malu garbu, non solu non lerit in cunsideru sas chimbe preguntas, ma totu su poderiu fit in manos suas.

Creschet su discontentu

Custa cosa cambieit totu cantu ca oramai su discontentu non fit cosa de su pòpulu trabagliadore ebbia. Sos nòbiles e sos possidentes, su cleru e sos rapresentantes de sas tzitades, di fatis, pro mèdiu de custu refudu bidian un'atacu a sas prerogativas parlamentares issoro. In su mentres, in sos ambientes burghesos, s'arrennegu mannu contra a sos piemontesos si pienaiat fintzas de ideas rivolutzionàrias lòmpidas dae Frantza. De custa manera in medas non si limitaian a chèrrere diritos pius mannos, ma fintzas a disizare sa nàschida de una repùblica sarda indipendente dae su Piemonte e chentza feudalesimu.

S'arrestu de Vissente Cabras e de Bernardu Pintor

Est in custu tempus de tensione manna chi sas autoridades piemontesas, informadas dae sas ispias issoro in contu de rebellias, disinnein de aumentare sa repressione contra a sos sardos. Gai, su

manzanu de su 28 de abriale de su 1794, una tropa de sordados piemontesos moveit conca a su bighinadu popolare de Stampaxi pro arrestare a s'avocadu Vissente Cabras e a Bernardu Pintor, duos òmines acusados de rebellia contra a s'Istadu. Bogados dae domo issoro, lis ponzein sos ferros pro che los giùghere a presone.

Su pòpulu disarmat sos sordados

Ma in caminu sos duos presoneris agatein s'aprovu de sos populanos chi, cun fustes, treutos e àteros trastes de trabàgliu currizein a sos isbirros arrochende·che·los in su forte de Casteddu e disarmende·los. In su matessi tempus, in sos bighinados populares de Stampaxi, Biddanoa e Marina, sonanian sas campanas pro avertire a totu su pòpulu de acudire a sa rebellia contra a sos piemontesos. Massajos, operajos, piscadores e populanos pòberos, a mizas currein a sas carrelas pro che lòmperere a su fortinu de su Casteddu. Sos sordados chirchein de puntare sos cannones contra a sa zente, ma sos ribelles resessein a si nd'impossessare puntende·los contra a su fortinu.

Su Vicerè si che cuat ma lu tenen su matessi

E custos ribelles lompein a sas turre, conchistende sa de s'Elefante e sa de su Leone, ca fin in circa de tènnere a su vicerè Balbiano. Sos sordados invece, fuende·si·che, chirchein amparu in su Palatu règiu. De badas. Ca una borta inghiriados dae sa zente inchieta non podian fàghere àteru chi intregare sas armas chentza resistèntzia peruna. Su Vicerè, pro parte sua, si che fit fuidu chirchende amparu in su palatu arcipiscamile, ma lu tenzein su matessi.

«Nara cìxiri!»

A custa rebellia la connoschimus comente “Sa dì de s'Aciapa” ca, a pustis de s'arrestu de sos sordados e de su vicerè, comintzeit sa circa peri sa tzitade de Casteddu de sos funtzionàrios e de sos sordados piemontesos chi, pro no esser tentos, chircaian de si che cuare comente

podiant. Cunforma a una paristòria, sos ribelles preguntaian “Nara cìxiri!” a sos suspetados, si no ischian rispòndere fin piemontesos iscobertos e imbarcados conca a Piemonte paris cun sos tirannos.

Sos istamentos noos

A pustis de custa pesada sos rapresentantes de sos Istamentos si torrein a atopare, ponzende règulas noas e aberzende·si de prus a sas richiestas populares como rapresentadas dae delegados de sos bighinados casteddajos de giudu mannu pro s'istèrrida de sas leges. S'assentu parlamentare nou fit pius democràticu gràtzias a sa partecipatzione polìtica de sos rapresentante populares e gràtzias a s'aprontu de milìtzias citadinas coordinadas dae sos Istamentos.

Sos piemontesos torra a caddu

In custa fase noa, sos Istamentos ch'imbieint a Torinu carchi litera pro ispiegare su proite de sa pesada e pro pedire un'amnistia generale a sos ribelles. De pius, torrein a ch'imbiare a su re sas chimbe preguntas. Ma sos Savoia abarreïn ambìguos che a semper e a pagu a pagu torrein a imbiare sordados e unu vicerè nou. A pagu a pagu torrein a applicare s'òrdine betzu cun s'agiudu de nòbiles locales corrùmpidos e de funtzionàrios fideles a sa dominatzione istranza.

Dae sas acotèssidas casteddajas a sa rivoltuzione de Angioy

Sa casteddaja non fit una pesada ebbia. Ma pro che la finire de su totu cun sos piemontesos e cun su feudalèsimu bi cheriat una rivoltuzione. E difatis, sos annos a pustis, custa fit sa de Giommaria Angioy e de s'esèrcitu sou de massajos. Sa punna issoro fit sa de che la finire cun su feudalèsimu e gai etotu sa de fraigare una Repùblica sarda indipendente. Ma si in Sardigna bi fin sos traitores locales, oramai sos tempos fin mudende finamentas in sa polìtica internatzionale. Angioy pedeit agiudu a sa Frantza, chi però como non fit pius interessada a liberare sa Sardigna. Sos piemontesos torrein a bìnchere e reprimeïn sos

rivoluzionàrios cun arrestos, furcas e biddas ispèrdidas

Amus binchidu e poi pèrdidu. Ma Sa Die est pro torrare a bìnchere

No amus bìnchidu. S'istòria nostra podiat èssere diferente. Ma totu custu est comintzadu su 28 de abriale de su 1794. E duncas custa Die de sa Sardigna, deliberada dae su Cossizu regionale cun sa lege 44 de su 14 de cabidanni de su 1993, cheret chi siat motivu de meledu pro comintzare a pensare a su benidore nostru.

